

УДК 371.47.022

Ірина Колесник, кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ А.С. МАКАРЕНКА

Відповідно до теми статті зосереджується увага на розгляді проблем гуманістичної парадигми освіти. На основі аналізу педагогічної спадщини А.С. Макаренка у статті розкриваються сутність, зміст, складові гуманістичного виховання особистості дитини у контексті педагогічної спадщини А.С. Макаренка. Розглянуто провідні ідеї концепції А.С. Макаренка на тлі сучасних освітньо-виховних процесів. Охарактеризовано можливості їх використання в виховному просторі загальноосвітньої школи. На основі аналізу поглядів А.С. Макаренка про гуманістичне виховання, запропоновані рекомендації для вчителів стосовно виховання дітей.

Ключові слова: А.С. Макаренко, виховання, гуманізм, виховання, методи виховання, парадигма, співпраця сім'ї та школи.

Літ. 7.

Ірина Колесник, кандидат педагогических наук, доцент,
докторант Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ А.С. МАКАРЕНКО

В соответствии с темой статьи концентрируется внимание на рассмотрении педагогической системы педагога. На основе анализа педагогического наследия А.С. Макаренко в статье раскрываются сущность, содержание, составляющие педагогического воздействия на подросток поколение в контексте педагогического наследия А.С. Макаренко. Рассмотрены ведущие идеи концепции А.С. Макаренко на фоне современных образовательно-воспитательных процессов. Охарактеризованы возможности их использования в воспитательном пространстве общеобразовательной школы. На основе анализа взглядов А.С. Макаренко предложены рекомендации для учителей по воспитанию детей.

Ключевые слова: А.С. Макаренко, воспитание, гуманизм, воспитание, методы воспитания, парадигма, сотрудничество семьи и школы.

Irina Kolesnik, Ph.D., Associate Professor,
Doctoral Kharkiv National Pedagogical University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM A.S. MAKARENKO

In accordance with the theme of the article focuses on addressing the problems of humanistic education paradigm. Based on the analysis of pedagogical legacy AS Makarenko in the article reveals the nature, content, components of humanistic education in the context of the child's personality Makarenko's pedagogical heritage. Considered the leading ideas of the concept Makarenko on the background of modern educational and upbringing process. Characterized by the possibility of their use in the educational space of a comprehensive school. Based on an analysis of the views of Makarenko humanistic education, offered recommendations for teachers to educate children.

Purpose and objectives of the article-were analyzed and summarize the pedagogical views on the problem of A.S. Makarenko's educational organization; systematize and justify the theoretical and methodological and technological aspects of the pedagogical system Makarenko.

Keywords: Makarenko, education, humanism, education, parenting practices, paradigm, cooperation of family and school.

Постановка наукової проблеми та її значення. Формування особистості – процес багатofакторний, що в посідає найважливіше місце у суспільстві. Сучасне суспільство зазнає наслідки кризи цінностей, внаслідок чого відбуваються істотні зміни, що зумовлюють загальні тенденції і перетворення в сучасному суспільстві. Тому проблема

обґрунтування гуманістичної парадигми стає найбільшою проблемою людства, адже в принцип гуманізації та демократизації є загальним для всіх напрямів системи національного виховання.

Соціальна криза негативно вплинула на педагогічну культуру виховання дітей. Тому, виникає необхідність проаналізувати погляди українського педагога та систематизувати

гуманістичні ідеї виховання в системі освіти, виявити загальні принципи системи виховання, спираючись на гуманістичні ідеї А.С. Макаренка.

У законі України “Про освіту” зазначається: “метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями” [3].

У “Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті” наголошується, що “головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства” [6].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Педагогічна діяльність А.С. Макаренка була й залишається предметом дослідження багатьох українських науковців – Н.В. Абашкіної, І.Д. Бега, В.М. Галузяка, І.А. Зязюна, С.Г. Карпенчук, М.І. Сметанського, М.Д. Ярмаченка та ін., які присвятили свої праці науковим розвідкам, спрямованим на розв’язання однієї з найбільш актуальних проблем педагогіки, пов’язаних з розумінням та алгоритмізацією педагогічної технології А.С. Макаренка [1].

Мета і завдання статті – проаналізувати та узагальнити педагогічні погляди А.С. Макаренка з проблеми організації освіти; систематизувати та обґрунтувати теоретико-методологічні та технологічні аспекти педагогічної системи А.С. Макаренка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вивчення педагогічної літератури з досліджуваної проблеми [1 – 7] дозволило диференціювати три глобальні цілі освіти у контексті триєдиного розвитку: 1) гармонійна особистість як суб’єкт суспільно-особистісних цінностей; 2) громадянин як патріотичний суб’єкт; 3) компетентний фахівець як суб’єкт діяльності.

Зрозуміло, що цілісний розвиток людини у контексті цього триєдиного формування трьох її аспектів передбачає цілісний й комплексний розгляд зазначеного процесу, коли формування особистості, фахівця і громадянина мають вивчатися спільно у площині загальних методологічних принципів у контексті спільного

вивчення й аналізу особистісної, ціннісної і діяльнісної життєвих сфер людини, які реалізуються у трьох способах пізнання і освоєння дійсності людиною та людством взагалі – гносеології, праксеології та аксіології, котрі, у свою чергу, корелюють із трьома фундаментальними аспектами перетворення людини – освітою, навчанням та вихованням.

Суттєво, що зазначений фундаментальний триадний методологічний принцип диференціації реальності відповідає компетентнісному підходу до формування загальноєвропейського освітянського простору, відповідно до якого формування професійної компетентності майбутнього педагога здійснюється за трьома напрямками (фахова підготовка, методологічна культура, педагогічна творчість), що співвідноситься з узагальненою класифікацією моделей сучасного фахівця, яка, відповідно до А.А. Сбруєвої, включає: 1) модель діяльності, 2) модель професійних характеристик, 3) модель розвитку [7].

Виходячи з викладеного вище можна диференціювати три глобальні педагогічні цілі розвитку людини (які відповідають трьом традиційним цілям уроку – освітній, виховній і розвивальній та співвідносяться із трьома класичними суб’єктами колективного наукового пошуку – генератором ідей, ерудитом, критиком): *гносеологічну* – формування особистості через освіту як цілісну систему; *праксеологічну* – формування фахівця через навчання; *аксіологічну* – формування духовно-моральної особистості через виховання.

Зазначене вище дозволяє дійти висновку про те, що еталонною освітньою системою, яка відповідає еталонному ж освітньо-розвивальному середовищу, постає така система, яка інтегрально-комплексним чином реалізує зазначену вище триєдину мету – формування фахівця, патріота та особистості.

Відповідно, найбільш повною й довершеною педагогічною парадигмою (педагогікою) має бути така холистична парадигма, котра виражає (на теоретико-методологічному та практико-технологічному рівнях) зазначений вище висновок.

На наш погляд, серед педагогічних систем всіх часів і народів саме педагогічна система А.С. Макаренка найбільш повно відповідає зазначеним вище критеріям еталонної педагогічної системи й еталонного розвивального середовища. При цьому історія людства знає дуже мало соціальних закладів, де б був реалізований принцип єдності зазначених цілей розвитку. Кожен з цих закладів має надзвичайну виховну ефективність і довго

існувати в початковому “недоторканому” вигляді не може, поки людське товариство в цілому не перетвориться на такий заклад. Виховний заклад А.С. Макаренка відноситься до розряду саме цих унікальних закладів. Тут об’єктом виховного впливу були малолітні правопорушники, що не просто звільнялися від свого злочинного минулого, але і докорінно перетворювались, а деякі з них наблизилися до модусу гармонійної особистості.

У ході наукового пошуку встановлено, що формування особистості як суверенної, вільної, самосвідомої сутності передбачає створення багатогранного рольового середовища, яке дозволяє реалізувати принцип самосвідомості через вихід за межі усталеного рольового репертуару людини. У виховному закладі А.С. Макаренка створювалися умови для потужного розвитку рольового статусу людини. Тут існувала складна ієрархія суворо не фіксованих, взаємозамінних соціальних ролей, що дозволяло кожному побувати в різноманітних взаємозалежностях, які збагачували рольову координацію і формували вектори соціально-психологічної взаємозалежності як усередині закладу, так і за його межами. Важливе значення для процесу розвитку і розширення рольового статусу людини мало унікальне явище – “зведений загін”, який дозволяв реалізувати найдавніший соціальний принцип “карнавалу”, коли мала місце зміна соціальних ролей, у даному випадку – зміна лідерів колективу. Проте, відмічена рольова трансформація відбувалася не як одномоментний акт, а як постійно діючий колективний процес. У комуні також існувала постійно змінювана роль чергового командира, який міг зробити зауваження або дати обов’язкове для виконання розпорядження будь-якому члену колективу. Крім того, тут жили діти різного віку, які спільно включалися у навчально-трудову діяльність і постійно змінювали одну з основних рольових послідовностей людини (пов’язану з її віковим статусом) в атмосфері найскладнішої і постійно мінливої соціальної інфраструктури, зануреної в систему тотальної взаємодії і спілкування, яку сам А.С. Макаренко називав “педагогікою паралельних дій” [5].

Крім того, у комуні тривалий час функціонував театр, у діяльності якого брали участь практично всі вихованці, що дозволяло їм ще більш розширити свій соціально-рольовий репертуар, вийти за межі побутових, виробничих, навчальних і інших тривіальних соціальних ролей, розвиваючи міфологічний, художній світогляд. Життя ж комуні в цілому регулювалося загальними зборами колективу і радою командирів, колегіальним

органом, рішення якого не міг опротестувати навіть директор (принцип “педагогіки колективної дії”). У такий спосіб відбувається формування органу єдиної колективної волі, що сприймається кожним членом колективу як конкретна, не опосередкована проміжними ланками не відчужена соціальна надроль, котра втілює в собі принцип соціального керівництва згори (вона визначала життя вихованців і була цілком прозора для участі в ній усіх членів колективу). Кожен педагог тут ставав повноправним членом колективу (після 4-місячного випробування) і не мав ніяких соціальних привілеїв.

Отже, в арсеналі соціальних ролей, реалізованих у виховному закладі А.С. Макаренка, практично не було жодної ролі, яка б була відчуженою і недосяжною для членів колективу, які взаємодіяли в атмосфері взаємної довіри (коли, наприклад, черговий командир здавав рапорт, ніхто не мав права взяти під сумнів об’єктивність будь-якого факту з його рапорту). Тим самим одержував реалізацію найважливіший принцип екологічного виховання – принцип емпатії, відкритості, співпричетності і співучасті людини в соціальних і природних процесах, що протікають у зовнішньому середовищі.

Відтак, спрямованість у майбутнє як головний чинник формування людської особистості покладено в основу педагогічної технології А.С. Макаренка, метою якої виступає розвиток гармонійної особистості. Цю технологію, що отримала назву “завтрашньої радості”, можна проілюструвати цитатою з “Педагогічної поеми”: “Людина не може жити на світі, якщо в неї нема попереду нічого радісного. Справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість. У педагогічній техніці ця завтрашня радість є одним з важливих об’єктів роботи. Спочатку треба організувати саму радість, покликати її до життя і поставити як реальність. По-друге, треба наполегливо перетворювати простіші види радості в складні і для людини значніші. Тут проходить цікава лінія: від примітивного задоволення яким-небудь пряником до найглибшого почуття обов’язку.

Виховати людину – значить виховати у неї перспективні шляхи, якими піде її завтрашня радість. Можна написати цілу методику цієї важливої роботи. Вона полягає в організації нових перспектив, у використанні вже наявних, у поступовому підставленні більш цінних. Починати можна і з доброго обіду, і з походу до цирку... але треба завжди викликати до життя і поступово розширювати перспективи цілого колективу...” [5].

Як бачимо, почуття радості у А.С. Макаренка

прив'язується до вміння бачити і будувати перспективи своєї життєдіяльності (принцип "перспективних ліній"). При цьому педагог використовує принципи, відкриті психологією. Йдеться про механізми формування відповідних психологічних установок.

Найважливішим з цих механізмів є метод "кодування" ("якоріння", "каналізації", "символізації") психічних станів людини, відомий у психології, яка зазначає, що психічні стани людини можуть одержувати відповідне кодування (інтерпретацію) завдяки механізмам соціальної символізації, за допомогою яких наявні стани певним чином детермінуються, маркуються і каналізуються, створюючи нові "вектори" мотивації людської поведінки [2].

Так, стан нервово-психічного збудження може знаходити відповідну культурну інтерпретацію (наприклад, символізуватися у вигляді "романтичної любові") і одержати подальшу реалізацію в річизі суспільно прийнятих норм, що регулюють поведінку людини, яка одягає свій емоційний стан в убрання романтичної любові.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, вивчення історико-педагогічних джерел з теми дослідження дозволяє стверджувати, що, "можливість інтерпретації свого стану... пов'язана із наявністю в тезаурусі суб'єкта певних лінгвістичних конструкцій, і з оволодінням правил їхнього використання. Людина повинна знати, які ситуації слід, а які не варто інтерпретувати тим або іншим чином" [4].

Педагогічний досвід та ідеї А.С. Макаренка стали інноваційним імпульсом для розвитку педагогіки в усіх її основних вимірах: філософії освіти й виховання, методології, теорії та

методики виховання і навчання, соціальної педагогіки, теорії і методики професійної освіти, зокрема професійно-педагогічної підготовки вчителя, вдосконалення наукових засад педагогічної майстерності вчителя тощо. Його ідеї постають джерелом творчості й натхнення для багатьох вітчизняних й зарубіжних науковців і педагогів.

1. Бех І.Д. Деякі аспекти нової виховної парадигми: в контексті творчості А.С. Макаренка / І.Д. Бех, О.В. Вознюк, М.В. Левківський // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1 (30). – С. 5 – 17.

2. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений / Л.Я. Гозман. – М.: Изд. МГУ, 1987. – 176 с. – С. 123; Шрейдер Ю.А. Ритуальное поведение и формы косвенного целенаправленного поведения / Ю.А. Шрейдер // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М., 1979. – С. 54 – 116.

3. Закон України "Про освіту". – К.: Генеза, 1996. – 36 с. – С. 3-4.

4. Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці XXI століття / за ред. О.А. Дубасенюк: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 304 с.

5. Макаренко А.С. Педагогічна поема / А.С. Макаренко. – К.: Рад.шк., 1973. – 524 с. – С. 447.

6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Проект. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с. – С. 4,5.

7. Сбруева А.А. Порівняльна педагогіка / А.А. Сбруева. – Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с. – С. С. 159.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014

"Ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас покі що... поза межами можливого. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої відданості йому буде залежати, чи ми підемо тими стежками до нього, чи може звернемо на якісь інші стежки".

*Іван Франко
видатний український письменник, громадський і політичний діяч*

